

L'experiència didàctica presentada en aquest article es va dur a terme en un centre educatiu de la ciutat de San Pedro de la Paz (Xile). Hi van participar setanta-quatre adolescents de primer mitjà –equivalent a 3r d'ESO–, amb un elevat índex de vulnerabilitat socioeconòmica.

El desenvolupament de competències ciutadanes a l'educació secundària mitjançant el debat sobre temes controvertits

MONTSERRAT OLLER I FREIXA

Professora de Didàctica de les Ciències Socials
Universitat Autònoma de Barcelona
montserrat.oller@uab.cat

JUAN JOSÉ SALINAS VALDÉS

Professor de Ciències Socials
Departament d'Educació de la Universidad
de Antofagasta (Xile)
juan.salinas.valdes@uantof.cl

Aquesta proposta didàctica forma part de la programació del centre, concretada en un Mòdul de Debate de Temas Controversiales, i es va basar en la recerca d'informació i debat, durant tres setmanes, de dos temes candents en l'opinió pública xilena del moment: la possible despenalització de la marihuana i la demanda marítima i territorial del govern de Bolívia al de Xile. En la discussió d'aquestes problemàtiques, els joves van poder assumir i defensar lliurement les seves posicions davant dels companys i companyes d'aula, amb la qual cosa es va buscar potenciar el seu interès, entusiasme i participació.

El debat de temes controvertits en aquesta experiència va ser el catalitzador per al desenvolupament de diverses competències ciutadanes, que Morillas (2006) ha enumerat i definit com: comunicatives, crítiques i creatives, afectives i socials, i digitals. Alhora, aquesta experiència ha estat sistematitzada com una investigació-acció orientada a millorar la mateixa pràctica docent, determinant les seves fortaleeses i debilitats a partir de les idees dels estudiants i professors implicats, els

1. La proposta didàctica va ser una col·laboració entre un docent de secundària xilè i una professora del grup de recerca GREDICS de la UAB.

resultats de les quals han estat publicats anteriorment (Salinas & Oller, 2017).

La controvèrsia és fonamental en una societat democràtica

Dialogar al voltant de problemes socials i punts de vista controvertits és una activitat que hauria de ser habitual a l'educació secundària per fomentar en els joves l'exercici de la ciutadania democràtica. Malgrat això, molts docents eviten aquests temes perquè els consideren poc estables o conflictius a causa del seu dinamisme social, i d'aquesta manera perden una excel·lent oportunitat per al desenvolupament de les habilitats i els valors necessaris a l'hora d'expressar els punts de vista personals o col·lectius, respectant les opinions d'altres. En aquest sentit, Magendzo (2016) sosté que els temes controvertits possibiliten superar el coneixement merament reproductor del saber i les veritats homogeneïtzadores basades en suposades certeses i reemplaçar-les per coneixements diversos, emergents i heterogenis, fonamentats en el raonament, la incertesa i la complexitat perquè facilitin el compromís personal pel canvi social. D'altra banda, permeten associar els continguts curriculars als contextos polítics, socials i culturals que viu l'alumnat en el seu entorn proper, així com als seus interessos i inquietuds, i contribueixen a la formació d'una ciutadania crítica i apoderada per incidir en la societat de manera informada i responsablement.

Ens preparem per al debat democràtic

El tractament de temes d'actualitat, encara més quan són controvertits i sobre problemàtiques socials candents, necessita la comprensió de conceptes bàsics relacionats amb l'exercici de la ciutadania i la posada en pràctica de valors universals, com ara el respecte, la igualtat i la justícia. Sobretot, és necessari que cada persona es faci preguntes, compregui i valori la importància de comunicar dialògicament, acceptant el

dret dels altres a pensar diferent. Això és encara més important si tractem amb un alumnat, en alguns casos, poc habituat a participar en debats. Per això, en la primera classe ens preparem per al debat democràtic mitjançant un treball grupal d'anàlisi de premsa d'actualitat amb l'objectiu de conscienciar-los de la necessitat d'informació per poder opinar. Per aconseguir-ho, es van dissenyar guies per a la recerca i comprensió de les notícies i es van elaborar 140 targetes didàctiques que tenien relació amb els tres aspectes següents:

Models de targetes didàctiques.

- Conceptes polítics clau des de les opinions de diversos personatges. Es tractava d'analitzar breus textos referits al

- poder, la ciutadania, la democràcia i la llibertat d'expressió, obra de personatges tan diversos com Abraham Lincoln, Pèricles o Bob Marley, entre molts altres.
- **Valors universals.** Eren targetes que definien aspectes com, per exemple, la solidaritat, la justícia de gènere, el respecte pel medi ambient i l'empatia.
 - **Informatives.** Aquestes targetes precisaven continguts sobre els poders de l'estat, la llei o els acords internacionals en matèria de drets, entre d'altres.

La discussió de les notícies analitzades i de les problemàtiques socials relacionades va permetre iniciar-los en el debat des de perspectives contraposades, però sempre basat en posicions dialògiques i respectuoses amb els punts de vista dels altres. D'aquesta manera, una notícia, per exemple, sobre un fet delictiu, podia portar a l'anàlisi de les raons que originen el fenomen i de diverses propostes per minimitzar-lo o superar-lo. Això, al seu torn, permetia problematitzar els conceptes, valors i informacions tractats a les targetes, contextualitzant-los amb fenòmens socials reals.

En aquesta primera classe es va fer èmfasi en el dret d'opinar diferent, ressaltant la importància de la discussió i negociació de diversos punts de vista en una societat democràtica. Per això, el paper del docent va ser de facilitador i de guia durant la recerca d'informació, alhora que va moderar el debat i el va mantenir dins dels límits que imposa el respecte pels drets de cada persona a expressar les seves pròpies idees.

Investiguem i ens posicionem davant les controvèrsies

A la segona classe va començar l'anàlisi dels dos temes controvertits ja esmentats (la despenalització de la marihuana i el conflicte territorial entre Bolívia i Xile) per tenir una informació fonamentada que expliqués els fets, les raons que els van

originar i els arguments dels diferents punts de vista de les persones o els col·lectius que hi estan implicats. Es va treballar en grups autoassignats, formats lliurement segons les seves afinitats personals. Cada grup va triar un dels dos temes proposats, va indagar i va establir les seves principals característiques utilitzant, entre altres materials de consulta, premsa, imatges, vídeos i internet, facilitats pel professor. Cadascuna d'aquestes fonts va poder ser analitzada, també, pel conjunt de la classe quan així ho sol·licitava algun dels grups.

A partir de l'anàlisi de la informació disponible, cada grup va definir les principals posicions al voltant d'aquella controvèrsia. D'aquesta manera, es van establir tres categories preponderants en cada un dels temes tractats. Per exemple, pel que fa a la possible legalització de la marihuana al país, van veure que les opinions giraven al voltant de: una posició majoritària, formada pels que estan d'acord a legalitzar-la per a finalitats mèdiques; un segon grup, format pels que, a més d'això, inclouen també el consum amb finalitats recreatives, i un tercer, pels qui veuen desitjable mantenir la prohibició, i per tant no advoquen per la despenalització. L'estudi de les diverses posicions davant d'aquesta controvèrsia va permetre que es produïssin les primeres discussions entre els diferents membres del grup.

Un cop acabat el treball grupal, cada integrant del grup va escollir la posició amb la qual se sentia més identificat de les que havien aparegut, en les quals s'aprofundiria en sessions posteriors.

Debatem temes controvertits

Al llarg de les quatre classes següents, l'alumnat va treballar en grups de quatre a cinc integrants configurats lliurement amb els quals s'identificaven amb una posició concreta respecte a un dels punts de vista apareguts en la sessió anterior. Els

grups de treball, orientats amb noves fonts d'informació seleccionades pel docent, van aprofundir sobre els temes tractats, per poder aportar noves dades i punts de vista al debat posterior. En aquest sentit, l'anàlisi d'imatges i vídeos va funcionar com a catalitzador per motivar el treball a l'aula i així estudiar-los amb molt més detall, analitzant avantatges i inconvenients i fent un especial èmfasi a generar els arguments necessaris per enfortir els seus plantejaments anteriors.

Amb aquestes noves aportacions es va iniciar un debat amb tots els i les alumnes sobre cada un dels temes controvertits. El docent va guiar la discussió consignant a la pissarra els arguments i contraarguments defensats per les diverses posicions al voltant de cada controvèrsia. La necessitat de l'alumnat d'enfortir les posicions pròpies els va portar a un progressiu refinament dels seus arguments, i a fer ús dels vídeos i les imatges que havien analitzat anteriorment per defensar millor les seves opinions.

En l'última classe es va fer una posada en comú i es va votar sobre la posició final de cada un dels joves participants respecte a la temàtica de la controvèrsia que s'havia

debatut. Aquesta votació no va evidenciar canvis significatius en el posicionament inicial de l'alumnat al voltant de la temàtica abordada. No obstant això, en analitzar en comú els resultats hi va haver un ampli acord sobre la importància de respectar el dret a dissentir i es va reflexionar que en el context d'un debat democràtic l'èxit d'una posició no es mesura per la quantitat final de vots, sinó per la manera com han estat defensades les idees de cada persona.

Reflexionem sobre la feina feta

Al final del mòdul, es va passar un qüestionari individual i es van fer entrevistes semiestructurades i una reunió de focus per conèixer la valoració per part de l'alumnat d'aquesta forma de treballar a l'aula. La informació obtinguda a partir d'aquests instruments, així com de les notes preses pel docent, apunten a l'efectivitat d'aquesta proposta per al desenvolupament de competències ciutadanes. En aquest sentit, es van reforçar: les habilitats comunicatives en la recerca d'arguments i contraarguments, els valors en el respecte per les diverses opinions, la capacitat d'anàlisi crítica en el tractament de la informació, la creativitat en la recerca de solucions a

les controvèrsies i l'expertesa digital en l'ús de les xarxes per obtenir informació.

Els joves van valorar positivament la feina feta, i especialment la possibilitat de discutir els seus punts de vista sobre temes d'actualitat sense por de ser jutjats o ridiculitzats i la dinàmica participativa del mòdul. En relació amb això, permetre'ls defensar els seus propis punts de vista en el debat –és a dir, sense assignar prèviament un rol determinat– va ser una decisió encertada, que es va evidenciar en el seu compromís amb la posició assumida, en la disposició a escoltar els altres i en la riquesa dels arguments exposats. D'altra banda, alguns aspectes a millorar en les properes edicions d'aquesta proposta són el temps, que s'hauria d'ampliar per evitar presses, i la necessitat de transmetre amb més força una noció àmplia i universal de ciutadania, que faciliti a l'alumnat comprendre-la més enllà del límit jurídic nacional.

Finalment, volem destacar el paper dels temes controvertits en l'educació dels ciutadans a la secundària. En aquest sentit, l'important no són només les temàtiques en si mateixes, sinó la possibilitat d'utilitzar-les com a vehicles per al desenvolupament de competències ciutadanes a través d'aprenentatges significatius. Ara bé, més enllà d'això hem de considerar que si volem formar ciutadans i ciutadanes actius i responsables hem de potenciar el desenvolupament de les capacitats i els valors necessaris per abordar controvèrsies i altres temes complexos, ja que aprendre a dialogar sobre el que passa al nostre voltant és una condició indispensable per consolidar les societats democràtiques.

lupament de competències ciutadanes a través d'aprenentatges significatius. Ara bé, més enllà d'això hem de considerar que si volem formar ciutadans i ciutadanes actius i responsables hem de potenciar el desenvolupament de les capacitats i els valors necessaris per abordar controvèrsies i altres temes complexos, ja que aprendre a dialogar sobre el que passa al nostre voltant és una condició indispensable per consolidar les societats democràtiques.

Per saber-ne més

MAGENDZO, A. «Incorporando la perspectiva controversial en el currículum disciplinario». *Revista Iberoamericana de Educación Superior*, 7(19), 2016, 118-130.

MORILLAS, M. *Competencias para la ciudadanía. Reflexión, decisión, acción*. Madrid: Narcea. 2006.

SALINAS, J., i OLLER, M. «Debatiendo temas controversiales para formar ciudadanos. Una experiencia con alumnos de secundaria». *Praxis Educativa*, XXI (3), 2017, 40-48.